

PROFITIVANJE RELIGIJSKOG BEZ DOVOLJNOG ZNANJA

Fahira FEJZIĆ-ČENGIĆ

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu
Skenderija 72, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
fahira.fejzic.cengic@fpn.unsa.ba

ABSTRACT

Kako se može govoriti za budućnost? Plašimo li se budućnosti? Prije nekoliko godina Kongres SAD je imenovao komisiju koja bi generacijama koje dolaze nakon više hiljada godina poslala poruku upozorenje na opasnost od američkih deponija nuklearnog otpada. O tome piše Urlich Beck u knjizi 'Globalno rizično društvo' (Beck, 2011,28). Ovi su stručnjaci iz komisije proučavali poruke Stonehenge spomenika od prije 1500 godina prije Krista, potom piramide, Homera, Bibliju kako bi imali uvid u koju hiljadu godina nekoć... Ali ne i uvid u primjerice deset hiljada godina. Obilježje je trebala biti 'mrtvačka glava', ali su članovi komisije zaključili kako trogodišnjaci na taj simbol reaguju dvojako - ako je horizontalan 'otrov je', a ako je vertikalni 'jupi gusari'... Ovaj će primjer Becku biti pokazatelj kako kriza moderne proizilazi iz njenih pobjeda. Konačno, zaključio je - *kriza moderne nesaopćiva je za deset hiljada godina!*

Religijski prosječni narativ je saopćiv i glasi: Božanski zakoni popravljaju stanje ljudske zajednice! Zato što: - Sedam je stanica kojima putujemo: prva - čuveni dijalog dok je ljudska vrsta bila u rukama Božjim: 'Alastu birabbikum?', - 'Jesam li ja vaš Gospodar?' kad sve duše u glas posvjedočuju: 'Balla, šahidna!', 'Jesi, svjedočimo!'; druga - majčina maternica, treća - ovaj materijalni svijet na kojemu smo, četvrta - Berzeh ili Međusvijet na koji dolazimo po velikoj i maloj smrti, peta - proživljenje na otvorenom i povratak na početak, šesta - raj/pakao ili džehennem/džehennem, sedma - neposredna blizina, kao duhovno posvjedočenje istine Potpunoj Istini.

Ključne riječi: moderna, kriza, sekularizam, religija, vjera

QUESTIONING THE RELIGIOUS WITHOUT SUFFICIENT KNOWLEDGE

How can we talk about the future? A few years ago, the US Congress appointed a commission that would send a warning message to the generations to come after thousands of years about the danger of American nuclear waste dumps. The feature was supposed to be a 'dead head', but commission members concluded that three-year-olds reacted to the symbol in two ways - if it was horizontal it was 'poison', and if it was vertical it was 'yupi pirates'. stems from her victories. He finally concluded - the crisis of modernity is incomprehensible in ten thousand years!

The religious average narrative is communicative and reads: Divine laws fix the condition of the human community! Because there are seven stations we travel through: the first - the famous dialogue while the human race was in God's hands: 'Alastu birabbikum?', - 'Am I your Lord?' when all souls testify, 'Ballâ, shahidnâ!', 'Yes, we bear witness!'; other - mother's womb, third - this material world we are in, fourth - Barzah or the Interworld we come to after big and small death, fifth - living outdoors and back to the beginning, sixth - heaven/hell or heaven/hell, seventh - close proximity, as a spiritual witness to the truth in the Complete Truth.

Keywords: modern, religion, knowledge, great narratives

1.0 Uvod

Kriza moderne nesaopćiva je za deset hiljada godina, dok je moć religije saopćiva u svakom vremenskom opsegu. Kako se moderna i religija *de facto* isključuju, a rizici modernog društva ne smanjuju, bilo bi korisno proanalizirati svaku riječ i rečenicu koja bi bila traganje za počecima, ili traganje za svršecima, u univerzalne koherentne spoznaje uključiti sva potencijalno korisna znanja kao *opće društveno dobro*. Spojiti naizgled nespojive autore, njihove zajedničke zasade nanovo podmladiti – mogao bi bit istinski izazov svakom ko pokušava misliti i mislima zaključivati. Autorica teksta već godinama pokušava čitati naporedo različite autore, bez imalo omalovažavanja ikojeg od njih, počev o tekijskih spisa sa šapirografa, starih usmenih kazivanja naknadno prepisanih, od onih mudrosti iz Indije, srednje Azije, indijanskih mudrosti i medicine Tibeta, do uobičajenih modernih zapadnih autora svih vrsta i profila, sve s namjerom ne bi li se iz tog herbarijuma specifičnoga prepoznao putokaz, smjerokaz koji im je svima isti – Istina, Dobro, Ljepota su univerzalni. Ugodno je iznenađenje shvatiti koliko je sličnosti i univerzalnosti u svim tim različitim

izvorima. Svi upućuju na glavnu misao – univerzalne istine su stalno prekrivaju fragmentarnim neistinama i suoblikuju snažnim teorijama te tako u doba postsekularizma održavaju neizvjesnost svijeta i svijesti. A odgovori su upravo tamo gdje ih se najmanje očekuje: kako je svaka od sedam stanica religijskog bitka poseban izazov za proučavanje i razumijevanje, kako nauci još više religiji, s odioznošću je upravo s modernom prekinuta svaka veza sa prve dvije i posljednje četiri stanice u Postojanju. Prekrivajuće neistine se obogađuju novim vokabularima, izričajima i teorijama kao pokrov koji skriva sve manje originalna, sve tanja i sve jalovija mišljenja kao mudrosti, zapravo, zato je moderna koliko osiromašena, obogaljena, tanjušna, te stoga toliko agresivna, arogantna i umišljena do neviđenih granica...

‘Mi se danas nalazimo u četvrtom dobu, u kali-yunga, ili mračnom dobu, u njemu smo navodno više od šest tisuća godina...od tada su istine, nekoć dostupne svim ljudima, postale sve skrivenije, i sve teže dokučive, oni koji ih posjeduju sve su malobrojniji, i uprkos tome što se blago mudrosti, koje prethodi povijesti, nikad ne može izgubiti, umata se u sve neprozirnija vela koja ga skrivaju pogledu i ispod kojeg ga je izuzetno teško otkriti’. (Guenon, 2005)

2.0 Znanje sitnog i krupnog bitno je

Osim filmske industrije, holivudskih razrijeđenih naracija i sfere priprostoga humora, ozbiljne religijske zajednice današnjice mahom prešućuju bilo koji dio tzv. eshatoloških znanja. Štaviše, trend je potpuna racionalizacija svakog aspekta budućnosnih događaja, kao da upravo religijske zajednice nisu najpozvanije da se drugačije ovim pozabave. Stoga u ovom vakuumu nastaje usitnjeni, razmrvljeni diskurs, neznanje, praznovjerje, stereotipi, predrasude, opća šutnja i nemoć, poput nemoći koju pokazuje gorenavedena komisija američkog kongresa o nuklearnom otpadu. Religije nerado govore o kraju i novoj stanici Postojanja jer je taj govor transcendentan, izvanracionalan, pomalo zastrašujući i nesekularan u vremenu posvemašnje sekularizacije, dok moderni autori iz nauke, umjetnosti, filozofije, *a priori* ne prihvataju ovakav govor. I svi su na neki način na gubitku. Kako bi to nekoć sažeo Rene Guenon:

‘Istočna naučavanja, ali i stara zapadna učenja, suglasna su u tvrdnji da je kontemplacija nadređena akciji, baš kao što je nepromjenjivo nadređeno promjenjivom. S obzirom da akcija ne predstavlja drugo

do prolaznu i trenutnu promjenu bića, ona ne može u sebi sadržavati svoje načelo i dostatan razlog, pa ostaje tek pusta iluzija, a ko se ne poveže s nekim načelom iznad svoga promjenjivog polja, na princip kojem duguje svu svoju dostupnu stvarnost, pa i samo svoje postojanje i mogućnost, može se nalaziti jedino u kontemplaciji, ili prije u spoznaji; ta su dva pojma zapravo sinonimi...' (Guenon, 2005)

O religiji danas govore i oni koji nemaju dovoljna znanja o religijskom bitku i biću, a o nauci često govore religijski tumači kojima također nedostaje takvih znanja. Za brušenje ovakvog nereda u svijetu, potrebno je ujediniti sve snage, sva znanja, sve podjele rada i podjele na discipline zaboraviti i holističkom sveobuhvatnom snagom imaginacije, koherencijom uma, razuma, sveobujmom duše i srca prepoznati procese i aktere, te univerzalnim znanjem protumačiti procese oko nas. Stoga je o ovoj temi suvišna podjela znanja na nauke i vjeronauke, na logično i nelogično, jer nam za rasvjetljavanje budućnosnih koraka, u tzv. postmoderni treba novo ujedinjeno sveopće, holističko znanje svega mogućeg i nemogućega, sitnoga i krupnoga, utkanog u pravilan, podupirući harmoničan i sređen odgovor ili mnoštvo odgovora na bliske i daleke izazove u postojanju.¹

O religiji i njenom statusu u društvu, državi odlučuju zakoni, pravne norme, regule čije se ustoličenje obujma izrazom iz dvadesetoga stoljeća ubičajenim kao ljekovitim - sekularizacija države i društva, s ciljem, da je se skrajne i po mogućnosti javnodiskursno dokine. Započinje 1789., s kraja 18 stoljeća, ali je tek dvadeseto stoljeće prvo stoljeće u povijesti u kojem religija nije imala prvorazrednu ulogu u

---

1 S jednakom pažnjom, radoznalošću i ljubavlju pratim tekstove i hikaje o rahmetli Hafizi Halidu Hadžimuliću ili Hadži Mujagi Merhemiću, te šejhu Hadži Halidu Salihagicu ili šejhu Husni ef. Numanagicu ili Salihu Čoliću, kao što s puno ljubavi čitam Rene Guenona, Tibetanske mudrace i njihovu fenomenalnu medicinu, Al Farabija, Ibn Sinu, Al-Ghazalija i Mulla Sadra, Abd al-Qadir Gaylanija, Hazreti Mawlana Jala al-Din Rumija, Junus Emrea, Šejha Juju, Ajvaz Dedu, Pruščaka, te Baudrillarda, Becka, Liesmana, Hegela, Kanta, Descartesa, Nerkeza Smailagića, Ivana Supeka, Gadamera, Fatimu Lačević, Seada Alića...te pomno osluškujem sve prosjake koje sretnem, stare sabrane skoro utihle dede i nane, njihove riječi su ko dukati vrijedne, njihova iskustva beskrajna, i od kiše štošta iz romora spoznam, oblaci mi redovno ispisuju dnevni ritam, a sunce je već Nikola Tesla svakodnevnice, čak i vlastiti bolovi kroz zglobove i kičmu ispisuju iskustveno polje koje osobnost i mudrost znače. Sve baš sve nas čini time što jesmo, kako jesmo i da jesmo...Sve je to rukopis Nevidljivog koji je bit sveg Vidljivog!

društvu. I s tog aspekta gledano, epohalne ideje, kakve donose religije, se ne mogu promatrati izolirano samo u jednoj zemlji, već kako to piše historičar Safet Bandžović kao ‘rezultat međudještva, akcije, reakcije u ekumenskom sklopu’. (Bandžović, 2019, 8). Pa je tako i pitanje sekularizacije i profanizacije religije, u XX stoljeću vrsta profanizacije o kojoj Johannes Weiss piše kao o ‘posvjetovljenju bez intelektualnog, moralno-političkog i ontološkog ‘viška’, bez onog, nekad s njim povezanog patosa samonadmaštavanja, perfekcionizma, čovjekova samousavršavanja. Temeljno posvjetovljenje svijeta (i očovječenje čovjeka) bilo je upravo glavni prometejski cilj komunističke teorije i prakse’, (J. Weiss, *Propast socijalizma i profanizacija svijeta*, 781), ali i sekularizacije koja s francuskom buržoaskom revolucijom utjelovljuje dugi hod ka vješticama religijskog obzora komu se narogušila, procesom koji će i danas biti prepun nejasnoća, posebno kad ih savijemo pod gnijezdo sekularizma, kao izvornog leksema lat. korijena *saeculum* (sve što ne pripada religiji), pa to bude otimanje imovine ili nevraćanje imovine, ili prekid postulata o religijskoj neutralnosti moderne države, kojoj smeta sloboda vjere kao slobodan svjetonazor. Tipično što ne zasmeta bude, recimo, nametanje ateizma, proskribiranje vjere unutar kulturnih tokova kao nešto značajno u trenutnim evropskim pa i našim preslikanim bosanskohercegovačkim tokovima, sve do *sekularnog fundamentalizma* ili svjetovnog fundamentalizma koji dogmatiziraju nauku kao novu religiju, ismijavaju vjernike i njihove prakse, strogo brane kreacionizam u obrazovanju, te u konačnici, gotovo sve neugodnosti ovog svijeta svaljuju na religiju, da ne kažemo islam.²

---

2 Upravo u vrijeme održavanja konferencije, ‘Religija, politika, sekularizam’, početak oktobra 2020. godine, francuski suveren, predsjednik Macron izražava snažan negativan stav prema islamu i muslimanima u Francuskoj, proglašavajući islam religijom koja prolazi kroz krizu posvuda u svijetu, a muslimane i dalje locirajući kao opasnost po francusko sekularno društvo, zahtijevajući otklon od islamističkog separatizma u Francuskoj i zaključuje kako postoji radikalni islamizam koji dovodi do toga da se niječe republika, najavljuje potpisivanje povelje o sekularizmu za sva muslimanska udruženja, pojačan nadzor nad privatnim školama i vrtićima i kontrolu praćenja nastave od kuće što će biti klauzule novog zakona o jačanju sekularizma u Francuskoj na 115 godina od njegova donošenja 1905. g pod tim istim nazivom. U zakonu će biti definirana odredba o sprečavanju puča kako ekstremisti ne bi preuzeli kontrolu nad džamijama, naglasio je Macron, a i same imame će birati država sa postojećim Vijećem muslimana u Francuskoj. (<https://saff.ba/skandalozno-makron-tvrdi-da-je-islam-religija-koja-prolazi-kroz-krizu-posvuda-u-svijetu/> pristupljeno 4.10.2020. u 11.40) Paradoks je potpun, u rigidnom sekularizmu francuske republike broj muslimana

3.0 Tri stupnja religijskog života

S izvanjskog aspekta promatrano religijski život je trojak, može postojati na 'objektivnom stupnju' kao religijski život naroda, kolektiva, zatim može biti 'subjektivni religijski život' kao moj lični, osobni, duševni stupanj ili može postojati kao 'visoka duhovnost' u kojoj vlada posvemešnja harmonija, prevladani su dualiteti subjekta i objekta...Svaka individua može da prolazi sve ove stupnjeve i napreduje u samooblikovanju. Mi se u društvenim naukama u stvari samo bavimo religijom kao objektivnom narodnom dimenzijom ljudske svijesti. I nju čas veličamo, čas ponižavamo, čas glorificiramo čas minimiziramo... Prosto zato što je cijela pisana i pamćena povijest stvorena i realizirana kao *mjesto za osrednjeg čovjeka*, onog koji je član mase, kolektiva, član partije, stranke, nekog pokreta, član porodice, neke pravne ustanove, škole... U ovaj osrednji svijet, kao racionalna forma pospoljavanja spada nauka, obrazovanje, moral, sve religijske norme i pravila ponašanja, cjelokupna kultura, postignuća civilizacije. Nikolaj Berđajev od kojega posuđujem ove stavove bi to sažeo ovako: 'Tu spadaju desni i lijevi, tom 'demokratskom' tipu čovjeka i monarhije i socijalističke republike jednako su potrebne masama, jednako su prilagođene osrednjem čovjeku'. (Berđajev, 2007, 27) No, ne može se kazati kako su povijesna gibanja imala svoje lukove i putanje koja odgovaraju tim prosječnim tipovima ljudi. Dapače, sam Leopold Ranke, klasik historijske znanosti i kritičkog metoda u historiji kaže: '...dominantna tendencija svakog pristupa je samo da se događaji opisuju. Jer, uzroke po kojima se ove tendencije javljaju su nepoznati, nedokučivi i dublji, a jedna od temeljnih tendencija je da je svako doba neposredno ovisno o Božijoj volji, i njegova se vrijednost ne zasniva na onome što će iz njega proizaći, već je ona u samom njegovom postojanju'. (Sekulović, 2018; 191)

I u stvari, kad god se prave slične konferencije, razmjene mišljenja, susreću ljudi od struke, nauke, kao ova, onda se snop svjetla baca sa strane znanstvenika na opcije koje su potrebne tom osrednjem čovjeku. Tom čovjeku iz mase, iz organiziranog, hijerarhiziranog kolektiviteta, kako bi se *de facto* tim čovjekom lakše, bolje i efikasnije upravljalo. Tu je bit uloge religije i religijskih institucija s jedne, ali i

---

je za tri decenije utrostručen, preko 15% građana Francuske su muslimani, tako da znanstvenicima ostaje pitanje – ima li racionalnog odgovora zašto vjera jača i pod neprijateljskim sekularizmom?...

državnih i društvenih institucija i znanosti s druge strane. Stoga se ovim pitanjima bave brojni mislioci, aktivisti, organizatori, izumitelji, i svi na neki način posjeduju grublju svijest, grublju psihu kako bi ispunili te toliko izvanjske zadatke. *Religiju se u stvari želi kontrolirati.* Jer se želi, sa stajališta konačnosti, kontrolirati način na koji će se okončati ovaj svijet, kao da je to sa grubljom sviješću moguće. Ali, kako bi kazao Guenon:

... 'postoji samo jedna metafizika, kao što postoji samo jedna istina, a sa znanostima je kao i sa društvenim institucijama, nalazimo se u svijetu oblika i mnoštvenosti...beskonačno je mnoštvo mogućih znanosti, nekoliko znanosti može proučavati istu stvar, ali pod tako različitim aspektima...negacija je polazišna točka svekolike moderne znanosti. Ali tek su u 20. stoljeću ljudi doista proslavili vlastito neznanje, jer što drugo može značiti proglasiti se agnostikom uz odbacivanje svake spoznaje koju sami ne posjeduju; to je značilo još jedan stupanj u duhovnom nazadovanju Zapada'. (Guenon, 2005, 64)

Može li se za nas misleće, za nas 'kao' umne, za nas učene ili za nas posjednike formalnog znanja kazati da nešto značajno i bitno znamo? Da smo korisni članovi općeg dobra u svom prostoru? Da li smo učeni vlasnici pravih znanja? Ili ćemo radije ponavljati jedni druge, praviti se da nema kraja ovoj civilizaciji i ovome poretku i utihnuti na svaki spomen kraja svijeta. (Guenon, 2005, 74) Beck bi kazao da su rješenja za naše krize već tu u odbačenim izvjesnostima prethodnih epoha. Pa tako punog smisla ima religijski itinerer Postojanja. Ali mi smo svi modernisti odbacili šest epoha postojanja i obreli se u jednoj, ponajmanje važnoj, iz nje sudimo i djelujemo sa greškama koje su nepopravljive. Jer svuda gdje je neki sociološki aksiom, tu je u stvari golema rana. Bog je nauči trebao da bi ga nekoć naučnim metodima domišljala i pozicionirala. Od sociologije do fikha, akaida, ketehezisa. Tako je racionalni čovjek zavolio takvog Boga, racionalnog Boga, a umni pak jednog umnog Boga...Jer moderni čovjek ne smije priznati da sve što je moderna proizvela rastače se u vazduh. (Beck, 2011, 292). I to nije konačni kraj svijeta, ali jeste kraj izvjesnosti moderne. Svijet je uistinu više puta propadao. Od Nojeve barke, Nuhova a.s. potopa, do sloma Evrope u 14. stoljeću, ili u 19. stoljeću, u 20. stoljeću...'Uvijek su na djelu zakoni materije koji nemilosrdno slamaju onoga tko je povjerovao da njima može vladati a da se sam na izdigne iznad materije'...(Guenon, 2005, 122) Moderne su se znanosti utemeljile na ostacima starih znanosti i to baš na građi koju su tradicionalne znanosti odbacile i prepustile

neznalnicama, zato su modernima prave tradicionalne znanosti uistinu izgubljene. Jer prave tradicionalne znanosti imale su i *tradicionalna kao univerzalna značenja i duhovne vrijednosti* kao mogućnost uvezivanja svih razina stvarnosti, njihovo okupljanje i posvemašnju sintezu, jer se tako penjemo prečkama ka *čistom intelektu*. Prava sakralna, oduhovljena kao tradicionalna znanost može i jedino polazi od univerzalnih principa, a njih, te sakralne znanosti kako bi to kazao Guenon:

‘... mogu utemeljiti samo oni koji su ponajprije u cijelosti spoznali načelo, pa su zato jedini kvalificirani ostvariti, sukladno najstrožem sakralnom naučavanju, sve njegove prilagodbe ovisno o okolnostima i vremenu...mogući putovi stjecanja spoznaje mogu na najnižem stupnju biti krajnje različiti, ali se potom sve više sjedinjuju u mjeri u kojoj dospijevaju na više stupnjeve...postoji jedno središte, a bića na obodnici moraju se nužno kretati od nje i slijediti palac kotača kako bi dospjeli do središta...valja se diviti životnosti religijske tradicije...koja odolijeva višestoljetnim naporima da se uguši i poništi, a oni kojima je razmišljanje dostupno, u tom će otporu prepoznati ‘ne-ljudsku’ snagu na djelu...između religijskog duha u pravom smislu riječi, i modernog duha može postojati jedino antagonizam’. (Guenon, 2005, 123)

4.0 Bit vjere – duhovnost – se ne može sekularizirati

Obično su naše oči slijepe dok izravno gledaju propadanje nečega aktualnog. Jer to propadanje i dalje boli. Kako rekosmo. Mnogo toga nam se i sada slama, ali na pomolu nema jeftinog spasa. Samo je Guenon to hrabro davno konstatirao, mi ostali zapadni mislioci smo intelektualne kukavice: ‘Metež modernog svijeta nastao je, na Zapadu... proboj Zapada se ograničavao na više ili manje okrutnu dominaciju nad drugim narodima...’ (Ibid, 2005, 125) Mnogo se govori ali se još više prešućuje. Što mi u, i oko religije govorimo? A što prešućujemo? Čini se da javno govorimo poželjno, a tajno prešućujemo ono što nas slama... ‘Zapadni je svijet u opasnosti jedino zbog vlastite greške i zbog onoga što sam zagovara’. (Ibid., 2005, 127)

Naspram tih grubljih pragmata koji su ponajprije sekularizacijom mjerili koliko religije i religijskih pospoljavanja može podnijeti javni prostor, država, javni diskurs su ljudi tzv. *duhovne aristokracije* kojima ne trebaju države, ni metode upravljanja i kontrole misli i saznanja, oni su duhovna aristokracija, znalci istine, arifi, gnostici, duhovni plemići, vitezovi duha, tu spadaju svi sveci, proroci, geniji, ljudi višeg duhovnog

života, ljudi istinskog stvaralaštva, oni ne mare ni za demokratije ni za monarhije. Jer šta bi s njima? Oni svijet snage i energije upravljaju ka svim onim stupnjevima postojanja koje spominjemo na početku. I sa svima njima komuniciraju. Tako se svijet održava.

Takvi su mnogo osjetljiviji, mekši, plemenitiji, prozračniji, osvjetljeniji, imaju poseban duhovni sastav svoga bića i svoga bitka. I to je razlika u duhovnosti, u moralnosti, nju je sam Bog odredio, nisu je ljudi mogli izmisliti. Duhovna hijerarhija je beskonačna, unutarnja, opća, svezremana i elitna. Duhovnost ne prati materijalni svjetski proces, niti obrnuto, nikad se u tom materijalnom procesu niže ne preobrazi u više. Jer sve više materijalno je teže i pada nadalje. Samo je duhovnosti dato da se uzdiže i da se penje u visine. A to je sama bit vjere. Ne religije, već vjere, tog neprocjenjivog unutarnjeg harmoničnog veličanstva, te tajne unutar svake osobite ljudske duhovnosti. Zato se bit vjere uopće ne može sekularizirati. Omediti. Ograničiti. Ni prepoznati. I takvi uvijek postoje. Nevidljivi, ali postoje, društveno nebitni i sporedni, ali postoje. Zbog njih sunce sija, rijeke teku i blagi vjetrovi pirkaju.

Duhovna snaga svojstvena tradiciji i nepoznata njenim oponentima će svakako pobijediti ovu materijalnu civilizaciju kada ona završi sa svojom ulogom koju ima u Postojanju. Ona će je poništiti kao što svjetlost poništi tamu čim svane ili nakon što progledamo a žmirili smo neko vrijeme, ali je nužno ovo vrijeme mraka, tame. Guenon je posve siguran i godi mi ga citirati:

‘Tradicionalni duh ne može umrijeti zbog toga što je u svojoj biti iznad smrti i promjene, da bi se mogao posve povući iz izvanjskoga svijeta, a tada bi doista nastupio kraj svijeta...Zapadni proboj jest samo proboj materijalizma u svim oblicima – on jedino to može biti... izvorni predstavnici tradicionalnih doktrina nikoga ne mrze, a njihova uzdržanost ima samo jedan razlog; smatraju posve beskorisnim izlagati neke istine onima koji ih nisu kadri razumjeti, dok nikad nisu odbili upoznati ljude koji raspoložu potrebnim ‘kvalifikacijama’, bez obzira na porijeklo’...(Ibid, 2005, 130)

Zbog tri nivoa religijskog, postoje i tri nivoa u čovjeku. Materijalno ili tjelesno, ono prirodno, čime se bavi medicina, biologija, fizika, potom duševno čime se bavi psihologija i napokon duhovno čime se bavi istinska vjerska dimenzija kušanja. Najvrjedniji sloj je duhovni.

I najmanje poznat, i najmanje uvažan. U duhovnom sloju je misao o Bogu kao savršenstvu, početku i kraju, izvoru i utoku, tu je osjećanje Boga, i toj misli i tom osjećanju ne odgovara nikakva vanjska realnost. I zato ju se ne može omeđiti i hijerarhizirati. Zato ne može biti predmet naučnog skupa. Duhovna realnost je sama realnost duha, jer duh postoji, duhovni život također, to je najveće iskustvo³ u čovjekovom životu ako mu se dogodi. U duhovnom sloju se pokazuje božansko. Stoga se događa paradoks - da ljudi koji nemaju nikakva vjerska ubjeđenja potražuju dokaze za religijska stanja i vjerska osjećanja... Ko nije usmjeren ka Bogu ne može tražiti da mu se dokaže ili pokaže Božija realnost...'Duhovni život je izvanpredmetna, vanprirodna realnost, nije povezana s vremenom, prostorom, materijom, realnošću, to je realnost samog prажivota'...(Berđajev, 2007, 44). To je onaj čuveni termin koji poznajemo kao *docta ignorantia*, ili *učeno neznanje*, a pripisuje se Nikoli Kuzanskome. Jer, biće duhovnosti je heraklitovsko a ne parmenidsko, i potvrđuje nam da je čovjek jedan ogromni nepresušni rezervoar duhovne energije i snage i da je čovjek najveća božanska misterija i vrhunac Njegova stvaranja. Duh je najveća sloboda, i u najdubljoj tišini svakog čovjeka je, sama je nutrina. Duh je dokaz da je čovjek od Boga i uvijek prethodi vanjskome ili materijalnome. I sam Bog je *coincidentia oppositorum* kao najveće saglasje i *jedinstvo suprotnosti* i taj je izraz već antinomičan. Za razum nepojmljiv, da nešto bude jedinstvo a suprotnosti, stoga je to bogatstvo nemoguće izreci kao pojam, jer pojam podrazumijeva logiku, logičku preciznosti i utemeljenost. Dakle, *pojam* nije stvoren da bismo mogli njime opisati božansko. I tu je mjesto *simbola*. Gdje prestaje pojam nastupa simbol, gdje prestaje filozofija počinje vjera.

Uvijek nam izmiče *tajna*, neizreciva je, neiscrpna, jer pojam zatvara, zaokružuje i odgovara hijerarhijama, organizacijama, institucijama, a simboli pak tu počinju, otvoreni su, božanski. A vrijednost dobrog bosanskohercegovačkog mislioca, autora, gnostika, filozofa bila bi upravo prespojiti sve toliko brojne duhovne moći i sažimanja kojima je Ovaj Prostor *a priori* natopljen. Treba se osmjeliti bez arogancije prema duhovnosti i bez snishodljivosti prema materijalnosti.

---

3 'Ništa ne odgovara mom duhovnom životu, on sam jeste...I ništa mi u svijetu ne može dokazati da nema mog duhovnog života. Može biti da nema svijeta, ali moj duhovni život postoji. Moje iskustvo božanskog postoji...postoji duhovna visina, duhovna napetost, ushićenost duha, otkrivanje duhovnog svijeta' (Berđajev, 2007, 44)

5.0 Ungrund kao novi kanal poruke

Pozitivizam sociologije, prava, bogoštovlja, akide usmjerava pozitivni kolektivni religijski život, forme, obrasce, vidimo da u doba korone se sve to mijenja i prilagođava, bilo dobro ili ne, dok simboličko i mističko nas uči da je naša tajna, *moja tajna* nesaznatljiva kroz pojam i da se tajni primičemo iz negativnog pravca. Božansko je ni-šta, nebiće, božansko je više od bića, ono je *Nadbiće*. Sve što usmjerava mase u religijskom smislu, priče o sekularnom i profanom označavaju samo prirodni svijet i to je praksa konačnog. Ništa beskonačno ljudske odluke, forme, ratovi, mirovi, obligacije ne mogu zaustaviti, jer se mističko istinski bavi beskonačnim, neizrecivim, prodire u dubinu tajne i čuva je...Ništa mi ne može oteti ni oduzeti moju istinsku tajnu, ona je u *bezdanu, ungrundu* u božanskom životu...A to bi svaka vlast voljela i htjela. Samo što nije u opisu posla niti jedne vlasti, niti jednog posla. Zato je duhovni svijet nesalomljiv, neuništiv, vječan, trajan, vazda živ i tiho se nudi svakome ko poželi...I zato je predsjednik Macron nesretan i ishitren!

Gdje smjestiti velike naracije o kraju svijeta? U radikalne krugove? U zatvorena sijela? U teorije zavjera? U moćne nedefinirane središnjice? U religijske institucije? U politička središta? U naučne akademije? Na internetske iščašene prezentacije i nastupe anonimnih vidovitih? Očito je da nema kanala poruke koji bi rado sebe ponudio ovim sadržajima. Ako svuda po svijetu, naročito zapadnom pitate ljude za šta žive, za šta se brinu i bore dobit ćete odgovor da žele novac, posao, moć, ljubav, poneko Boga...skoro niko budući vječni život i satisfakciju...Ovaj individualizam kao 'svoj život' tipično je dijete Zapada i moderne. A takvo ponašanje naspram kainona u antici je bilo idiotsko ponašanje, isto i u srednjem vijeku, i danas u većini Azije i Dalekog istoka...Za propast ovakvog svijeta dostatna su i druga otkrića Zapada, od atomske bombe do informatičke bombe, za demografsku bombu potrudio se Istok. Dakle, moderna je stvorila svijet *samouništenja čovječanstva* ali ne voli to priznati. Stoga su joj tendencije antimoderne stalno za vratom. Bilo u formi institucija bilo kao principi.⁴

---

4 Prof. dr. Tomislav Terzin sa Univerziteta Toronto i Melburn, svoja predavanja o tome da je Viša Inteligencija stvorila ovaj svijet obavezno započinje sa ogradom od samoga sebe, da ne bi izgubio posao, pa kaže: ...Danas ću vam govoriti o tome i tome, svemiru, postanku svijeta i slično ali u svoje lično ime, jer na mom poslu zvanično mogu iznositi samo evolucionističke stavove. Stoga sebe i svoj univer-

Tu su terorizam, atomska bomba, nihilizam, droge, opijati...krugovi zla kao dominantni rizici budućnosti. Danas smo posve svjesni da je *antropološka sigurnost moderne u živom pijesku...* Spram racionalizma moderne stoji kosmopolitizam ali ga Zapad ne voli. Ili je prosvijećenost moderne naivna pa koči put antimoderne, ili je neprosvijećenost moderne o apokalipsama naivna pa joj krči put, pita se i sam lutajući mislilac Urlich Beck. (Beck, 2011, 312) Dakle, velike naracije o velikom kraju zaslužuju biti tretirane, upoznate i spoznate, kako bi se spram njih barem neki opredijelili. Upravo zarad znanstvenog, filozofskog ili religijskog pluralizma današnjice.

6.0 Tehnologija kao magija postmodernog sekularizma

Meni je za tumačenje ove teme ponajbliža tehnologija, mediji i komunikologija, stoga su izbori mojih čitanja pojedinih modernih autora time određeni. Sem Urlicha Becka i Jean Baudrillard je progovarao o ovim temama, o zlu kao inteligentnom pojmu, o *inteligenciji zla* te o potrebi čovjeka prolaznosti da napravi kopiju svemu božanskome - samome svijetu. I da nas ubijedi da je to spas. Poništenje Boga prepustilo nas je stvarnosti. A šta će biti sa poništenjem stvarnosti? I nudi neke odgovore, više natuknice, ali otvorena pitanja su golema. Neodgovorena. U sferi kojom se bavim, komunikologiji, ima jedan put koji daje približno dobar odgovor, kroz *simulakrumizaciju*, pa dakle manipulaciju, obmanu, magiju, sihr o svijetu.

Baudrillard piše da se sa intenzivnom globalizacijom profilirala Integralna Stvarnost, kao virtualija. Kao zamjena za realni svijet, živi, božanski početni svijet... Jer je čovjeku svedenom samo na ovaj materijalni svijet jedina trajna bol ona o smrti, o smrtnosti kao najvećoj tragediji koju on iskušava. Kako umrijeti? Kako nestati? A kako da ne boli, sem u virtualnoj izvedbi.

Ako je nestala transcendencija, Bog slomljen, treba uništiti i prirodni svijet i zamijeniti ga umjetnim, izgrađenim od svakojakih dijelova zbog kojeg nikome ne bi trebali podnijeti račun. *Tehničko virtualno* se javlja kao konačno rješenje u toj nemogućoj razmjeni svijeta. *Patafizika* je znanost imaginarnih rješenja i prelazak na Integralnu patafiziku –

---

zitet ograđujem od onoga u šta vjerujem. Pogledati šire na youtube kanalu, primjerice, 'Cenzura nauke o svemiru', 'Cenzura nauke o razvoju života', 'Cenzura nauke o razvoju zemlje' ... i slična predavanja

metafiziku konačnog iluzionizma virtualnog svijeta'. (Baudrillard, 2009, 25) To je tragedija naše modernosti, izmješamo se u dva nivoa, ne više samo u jedan, prirodni, materijalni, već u drugostepeni, kopiju tog materijalnoga. Bitak prave tajne, postaje posve zapreten. To je dokaz da je sve ovo što se događa napolju u stvari, kako rekosmo odraz onoga iznutra iz dubine osiromašenog duhovnoga života, te da se odražava u svakoj jedinki kao i u kolektivitetu, sabire se historijski svijet unutra i vani, dakle, duh je preopterećen kopiranjima, kloniranjima i izmještanjima iz samoga sebe...kako jednoga trena mora prenapregnuto pući tako će ova *mitologema o kraju svijeta viđenog na način na koji ga tehnološki promatramo uistinu pokazati krah opruge koja se više ne može sabijati*. Misterija života se odvija nekako tako, izbacujemo iz svoga bića u objektivni svijet i vraćamo se nanovo u nutrinu prarealnosti i praživota, sve dok se harmonija toliko ne naruši do *nužne dekadence*. Kada se sakriju snage duhovnoga svijeta da bi se odrazile na objektivni svijet, kada u simbolima ponestane energije duha, tada se i sama simbolika počinje raspadati, nastaje katastrofa koja znači rušenje starog sistema i harmonije. Tada se događaju velike krize, turbulencije kultura, država, religijskih sistema, prave revolucije duha. One nas čekaju...

Znači, ove naracije potvrđuju da je za neki *novi svijet potrebna nova epoha duhovnosti*, novog realizma, simbolizma koji će nas ljude osloboditi od svega lažnoga kojega sada živimo. *Carstvo Božije* nije svakako od realnog svijeta, ono nije prirodno na materijalan način, zato se i ne može ostvariti na način i u granicama prirodnog svijeta, naime, pravo Carstvo Božje se sada i uvijek ostvaruje u svakom trenu. Za to treba imati receptore, podesiti prijemnike, osloboditi duh u sebi koji prima svjetlo. Otkrovenje je proboj duha u naš svijet. Bog se od nas skriva, jer je njegova svjetlost prejaka da bi je primili, oslijepila bi nas, izljuje se polahko, postupno, postepeno, prikriveno a mi smo uglavnom nepripremljeni...

Ni jedna religija ne može stati ni u kakvu doktrinu, ni u kakav zakonodavni besprijekoran sistem, duhovna struktura iskrenog srca je dinamična, originalna, posve nesvakidašnja, svakome se pojedinačno otkriva. Nemaju dva ista puta. Duhovno otkrovenje mijenja granice svijesti, uvodi nadsvjesno u svijest, stvara nove organe *prosvjetljeni razum*, jedan novi razum kome se desi promjena strukture - tad obična svijest kao da je iz hipnotičke pristigla. Ovaj je čin najprije poznat kao velika žrtva, ognjeno iskustvo, kušnja i kušanje...zarad prosvjetljenoga uma, razuma koji je sve samo ne onaj stari, klasični, obamrli...

Kakve ovo veze ima s religijom? Evo barem kakve veze ima s islamom? Gotovo na dvije trećine u Kur'anu, je govor o manipulaciji, sihru, magiji, zavodjenju kao ponajvažnijoj temi. Posebno u pričama o Mojsiju, Musau, poslaniku Židovima. Mojsije, Musa a.s. poslat je oslabljenim Židovima, pokorenim manipulacijom, sihrom, magijom da se suoče sa time. I da budu poučeni kako da je savladaju. Kako dakle da odgovore u svom trenu postojanja na zavodjenje, na manipulaciju i na prevaru. Kako da spoznaju Istinu?? Savremenost ovim pričama nalikuje. Savremena manipulacija, magija je ne u štapu i zmiji, već u *tehnopolu, u tehnologiji, ekraničkoj kao simulakrumskoj kulturi*, a ona se kao nekoć štap i zmijurina, čini svemoćnom. Bar zasad!⁵

Oduvijek i trajno, kao i danas uostalom, mnogo je onih koje krase *inteligencija zla* kako ju definira Baudrillard, koja odlično manipulira, zavodi i stvara iluzije. I u svakom vremenu zadaća mislećih, odabranih i duhovno snažnih je kako odgovoriti na sihr, magiju, manipulaciju i kako otkriti i priznati istinu?! Baudrillard veli da je to jako teško, jer od hiljadu ljudi tek jedno, dvoje ima vremena i strpljenja da o ovome misli. A tek jedan od nekoliko hiljada ima u sebi duha. (Baudrillard, 2009, 39) Vrlo slično govori jedan sarajevski šejh, mesnevihan-kazivač velikoga epa 'Mesnevija' Jalal al-Dina Rumija, hadži hafiz Halid Hadžimulić, u svojim dnevničkim sjećanjima. 'Samo je jedan od hiljadu na pravom putu'.

Baudrillard sugerira kako *umjetna inteligencija*, vrh je obmane jest tehničko rješenje za mišljenje svijeta koje je ojalovilo, koje nas/svijet misli kao inteligencija zla. (Ibid., 46) Već mi današnji svjedočimo kako tehnologija ne služi nama ljudima već mi ljudi služimo tehnologiju. Da, postoji ta inteligencija zla, jer ne možemo osloboditi dobro a da ne oslobodimo zlo. Nas čeka svijet kao savršena kopija za koju čak nećemo znati da jest kopija. Šta dakle postaje izvornik kada kopija prestaje biti kopija? (Ibid, 46) Ovo vrijeme Integralne Stvarnosti – vještačkog svijeta kao kopije miješa sve, 'sve što smo s teškom mukom razdvojili,

---

5 No, dovoljno je eksperimentalno zamisliti da na 48 sati na planeti zemlji nestane struje, električne energije, ili na većini njenih prostranstava pa će sav cyber prostor, dakle, sva virtualna sfera na tren nestati i prestati postojati, kao i svaka manipulacija, magija, sihr...O tome se gotovo uopće ne razmišlja I ne ukazuje na takav scenario koji bi našu, tehnološku civilizaciju kao u snu, pretvorilo u potpuno Ništa. Mlade generacije koje ne umiju živjeti bez smartphona, strah od realnosti svijeta I opća pogubljenost bi mogli postati u trenu nezamisliva realnost...

seksualizirali, transcendirali, sublimirali, metamorfomizirali kroz odmak, sve se to danas neprestano miješa...riječ je zapravo o beskrajnom redukcionizmu, nevidenom revizionizmu'.(Ibid, 2009, 69) Otrcanost slike se pridružuje otrcanosti života, i u realitijima i počinje Integralna vidljivost kad vidimo da se u svemu danom pogledu i nema šta više za vidjeti. 'Postati slikom znači – ne sačuvati nikakvu tajnu'. (Ibid, 2009, 69)

7.0 Tajna je nužna za poredak

Najvažnija nepostojeća stvar u moderni. Kod rijetkih osoba. Koje ne znamo. I ne marimo za njih. A oni će jedini sačuvati iskon i pečat originala božanske stvarnosti.

Dok traju napori da Integralna Stvarnost pretvori u konačnog gospodara koji mašta samo o jednome – kako da obavi *savršeni zločin*. Dakle, zločin bez traga i bez svjedoka. Zločin za koji se ne odgovara. U tom zločinu učestvovat će svi utaknuti u mrežu, priključeni i omađijani da klikom na omiljenu aplikaciju u omiljenoj pozi i sretnom trenu pošalju sve u *eksploziju-imploziju*, fantazmu. Radikalna integralna stvarnost rađa radikalnu iluziju. Zavođenje postaje glavna odlika i figura opstanka...Inteligentno zlo, đavao, šejtan, dedžal, samo zavodi, i ne treba više, zavedeni potucaju i pristaju na svaki mig, poslušni su i sretni u iluziji koja ih mami. Kao narkotik, kao omama, kao lijek za besmrtnost koja ne postoji u ovim okvirima i zato rado pritišću dugme propasti.

Kad se Integralna Stvarnost rasprši, ostaje ono veliko područje koje samo vjera može protumačiti i dati mu smisao. No, ovo ne treba ni znati ni predosjetiti, tako će veći broj iluzionista učestvovati u krajnjem *realiti šouu* dok se sve iluzije ne rasprše u bezdanu.

Ima li mjesta i za svijet i za njegova dvojnika? Nema. Dvojnika treba potkopati. Vratiti lijepo lice pjesnika Imrana na vidno mjesto. Polahko, sitnim lagahnim koracima rasplitati sve čvor po čvor, sve saplitaljku po saplitaljku...Vratiti vjeru u nutrinu. Skinuti je s tehnopola, ali spoznajno i umno, duđom i srcem pristajući, ne zato što nam to neki Macron zakonom ili dekretom naredi. Početi nanovo ko da je tek svijet stvoren, čist od mraka i inteligencije zla, i svom biću, u politeji, u ekonomiji, u harmoniji, u mjeri... Čini se da je to moguće kroz povratak detalju, fragmentu, nijansi, početku, iskonu, ljepoti zore i modrini povećerja,

pravdi, ljepoti, ranoj utihloj duhovnosti, tihovanju i mirovanju, halki, u krugu, u zajednici istomišljenika i sadisajnika, primičući se originalu, bisernom zrnju u dubini mutne školjke, dragulju ispod debelih naslaga kamena i mahovine, u rijeci života koju svako rano jutro prije sabaha, ili cika zore veliki dostavljač istina, Džebrail posjeti i porine se u nju kako bi sa sedamdeset hiljada krilaca i krila raspršio te divne milosne kapi živog života i njima spajao nebeski svod i zemlju, umornu od toliko prljavštine po njoj. Zemlju, to najstrpljivije stvorenje što ga je ruka Božija ikada stvorila. Pripovijedanje o ovome moglo bi biti spasonosno.

Literatura:

- Bandžović Safet, (2017), *Ideja i iskustvo*, Sarajevo,
- Berđajev, Nikolaj, (2007), *Filozofija slobodnog duha*, Beograd, Dereta,
- Fejzić Čengić, Fahira (2018), *Kao ribe u vodi, Ka filozofiji medija ili kako opstati s medijima*, Dobra knjiga, Sarajevo
- Guenon, Rene, (2005), *Kriza modernog svijeta*, Fabula nova, Zagreb,
- Hadžimulić, hafiz Halid, (2017), *Dnevnici*, II tom, Udruženje Hadži Mujaga, Sarajevo
- Hadžimulić, hafiz Halid, (2019), *Dnevnici*, III tom, Udruženje Hadži Mujaga Sarajevo
- Ibrišević, Salih, šejh Faruki, (2015), *Šejhov govor znaj istina je*, Sufijski centar, Sarajevo
- Weber, Andreas, (2011), *'Sve oseća', Čovjek i priroda i revolucija prirodnih znanosti*, Zagreb, Ljevak,
- Eydi, Akbar, (2019), *Tumačenje položaja arifa: iz Ibni Sinaovog djela 'El-išrak vel tenbihat', 1440/2019*. Sarajevo, Fondacija Mulla Sadra,
- Baudrillard, Jean, (2009), *Pakt lucidnosti ili inteligencija zla*, Zagreb,
- Beck, Ulrich, (2015), *Svjetsko rizično društvo*, Novi Sad, Podgorica, UK
- Cvitković, Ivan, (2016), *Religija u zrcalu teorija*, CEIR, Sarajevo

Helminski, Kabir, (2018), *Živi prisutno: sufijski put do budnog srca*, TPO Fondacija, Sarajevo

Malouf, Amin, (2009), *Poremećenost sveta: kada se naše civilizacije iscrpe*, Laguna, Beograd

Paić, Žarko, Tehnosfera I, (2018), *Žrtvovanje i dosada: Životinja-Čovjek-Stroj*, Sandorf&Mizantrop, Zagreb

Paić Đarko, (2018), *Tehnosfera II, Crna kutija metafizike: Kibernetika I apsolutno vrijeme stroja*, Zagreb

Paić Žarko, (2019), *Tehnosfera III, Platforma od struna: Estetika i suvremena umjetnost*, Zagreb

Paić Žarko, (1996), *Postmoderna igra svijeta*, Durieux, Zagreb

Sekulović, Goran, (2018), *Globalizacija, država i mediji*, Izdavač Civilni forum, Nikšić

Strobel LI, (2007), *Zločin hrišćanstva, Da li je religija opijum za narod*, Metaphisycyca, Beograd